

Нюор

6+

Останланы Жаннета

11
2015

ISSN 0207 - 6543

КЕЧЕГИ КЪАРНЫ ЖЫРЧЫГЪЫ

Сабийле, сабийчикле,
Хыличи сиркиучюкле!
Тауладан аугъанымы,
Сизге деп жаугъанымы

Билмей, турасыз жукълап,
Жастыкъланы кучакълап.
Манга уа жукъу жокъду,
Келген жолум узакъды.

Жылы юйде жатасыз,
Жомакъланы айтасыз.
Жокъ мени жылы юйюм,
Келгенме, сизни суйюп.

Къара жерни излейме,
Ишлейме мен, ишлейме,
Билмейме арыгъанны,
Жарты жолда къалгъанны.

Кече солумагъанлай,
Къара жер къоймагъанлай,

Барын да акъ этеме,
Къаяладан ётеме.

Сууукъ болуп турама,
Терезени урама,
Сиз а юйге иймейсиз,
Къыйынымы билмейсиз.

Бек алгъа терезеден
Кёрюрсюз мени эрттен,
Къууанырсыз сиз манга,
Юй башла акъ болгъаннга.

Сизни къуандырыргъа
Деп, мен алге, шахаргъа
Кече бла келеме,
Кюн къыздырса, ёлеме.

Сабийле, сабийчикле,
Хыличи сиркиучюкле!
Мен бешик жырыгъызма,
Мен акъ жомагъыгъызма!

Къулийланы Къайсын

НАРТЛА

НАРТЛАНЫ ЖЕРДЕН КЁКГЕ КЕЧГЕНЛЕРИ

Сатанай нартланы анасыды. Андан ариу, андан акъыллы дунягъа жан жаратылмагъанды. Сау дунягъа акъылны, намысны ол юлешгенди. Сатанай болуп озгъан, бола тургъан, боллукъ ишлени билгенди. Сатанайны атасы Кюндю, анасы Айды, кеси кёкде туугъанды. Кёкден Жер Тейриси тилеп, эмчекге алып ёсдюргенди деп айтадыла. Бир-бирле уа: «Угъай, аны Желмаууз урлагъанды, аны ючюн Ай бла Кюн да тутуладыла. Кюнню эсине Сатанай тюшсе, Кюн къыздырады, дуняяны саргъалтады, сууланы къурутады, тенгизлени таркъайтады, – дейдиле. – Ай тутулса, жауунла жауадыла, ырхыла келип, черекле къутурадыла».

Жер юсюнде Сатанайны Суу Анасы ёсдюргенди. Ол Сатанайны бек суйгенди, анга кеси къарагъанды. Сатанай деп да анга ол атагъанды дейдиле. Гитче къызчыкъ Сатанай Ай анасын бла Кюн атасын эсине тюшюрюп жияса, Суу Анасы кесини ариу накъутналмас ташчыкъларын анга ойнаргъа бере тургъанды. Сатанай аланы ичинде барындан да бек къызыл сата ташчыкъла бла ойнаргъа суйгенди. Ма аны ючюн Суу Анасы анга Сатанай деп атагъанды.

Сатанай, Желмаууздан къачып, нарт элине келгенди, анда ол нартланы бек жигит эм къарыулу батырлары Ёрюзмекге эрге баргъанды.

Сатанай асыры акъылпыдан, нартлагъа оноу этип тургъанды. Аны магъаналы оноуларына тынгылай, нартла, жер юсюнде жаулары бла кореше, халкъны къоймагъан эмегенлени артларын эттендиле. Заранлы сарыуеклени да къурутхандыла. Эм артында нартла, жауларын тауусхандан сора, Кёк Тейри-

синден буйрукъ келип, къуш къанатлы жел атлагъа минип, кёкге учуп кетгендиле. Ма жер юсюнден нартланы артлары алай болгъанды.

Нартла кёчюп кёкге кетгенден сора, Сатанай жер юсюнде кеси тургъанды. Нартланы сыйлы къабырлары да жер юсюнде кългъандыла. Нартла кетгенден сора жыллагъа Сатанай «Шекелсиз жылла» деп айтханды. Кеси жангыз, нартсыз халкъла бла кългъанда, ол жашау Сатанайгъа кыйын болгъанды. Болсада Сатанай жер адамлагъа кёп затланы юйретгенди. Алагъа мирзеу берип, гыржын бла боза этерге, отлукъ ташла берип, от этерге юйретгенди. Тиширыуаны, таш салып, боллукъ затланы жораларгъа, уру, бёрю ашагъан, тас болгъан затланы табаргъа, билирге, тюрлю-тюрлю ёсюмледен дарман этерге, кёп таша затны билирге юйретгенди. Ол адамланы жауларын къалай бла хорларгъа боллукъларына тюзетип тургъанды. Ма ол затла ючюн Сатанайгъа «къуртха», «обур» деп да атагъандыла.

Ол аллай затланы башха тиши-
руулагъа да билдиргенди. Обурла киш-
тикни, укуну, не тукъум жаныуарны да
сыфатын алыргъа, аны къабына кирир-
ге юйренгендиле. Ол обурланы аман
къауумлары, кече бла суймеген адам-
ларыны юйлерине киштик сыфатда
кирип, аланы жукълап тургъан сабий-
лерини къанларын эмгендиле, тюш-
леринде керюнуп, къоркъутхандыла.
Адамланы былай болгъанларына «бас-
дырыкълануу» дейдиле.

Эр кишилени Сатанай жауурун къа-
лакъгъа къараргъа юйретгенди. Ала,
анга къарап, конню болумун, дуняны
халын билгендиле.

Сора Сатанай Кек, Жер Суу

тейрилеринден былай тилегенди: «Ме-
ни нартсыз дуниядан алыгъыз, энди
жер юсюнде артыкълыкъ жокъду», –
деп. Сора бир кече тюшюнде бир тау-
уш эшитгенди: «Таулада нарт чууанагъа
чыкъ. Кек Тейриси кекден санга жибек
аркъан иерикди, сени аны бла кесине
аллыкъды», – деп.

Обур Сатанай ол тюшюнде айтыл-
гъан тауну башында чууанагъа чыкъ-
гъанды. Чыкъгъанында, жибек аркъан
келип, къыйырына къуш уяча бир зат
тагъылып тургъанлай кергенди. Мычы-
май къуш уягъа кирип жатханды да,
аркъан аны кекге алып кетгенди. Сата-
най бююн да кекде сауду, къуш къанат-
лы атлагъа минип, анда, хауада, учхан
нартлагъа оноу этип турады.

УСТАЗЫМ

Сау бол, мени устазым,
Кеп затха юйретгенсе.
Билим бергенсе манга,
Окъуулу да этгенсе.

Сени сейир дерслеринг
Эсимде къаладыла.
Сени ариу сёзлеринг
Тюз жолгъа саладыла.

Энди мен, уллу болуп,
Мектепни да бошарма.
Сау бол, мени устазым,
Игилеге ушарма.

Сур. Улбашланы Салиманыды.

Джаппуланы Зайнаф,
Кичибалыкъ эл.

Сур. Уяналаны Танзиляныды.

Сур. Уминкин Даниилниди,
Нальчик, 28-чи школ.

ЖИЛЯН БАЛА БАА БАА ЧИБИН

Эртте-эртте бир ариу сары-кьолап жиян балачык болганды. Ол исси кюн суу ызына суу ичерге барычу эди. Ол барган жолчукну бир жанында бир ариу баппаханчык ёсгенди. Ол, тегеректе нюр себе, жашнаганды. Бир кере жиян бала баппаханчыкны юсюнде бал чибинчик тепсей турганын кергенди. Сора, сейирсинип:

– Эй! Сен кимсе? Кесинг да гоккачыкны юсюнде не ишлейсе? Къанатларынгы да къагъа, нек жырлайса?– деп сорганды.

– Мен бал чибинме. Биз, жайда ариу гоккаланы татлы сууларын ичебиз. Тойсакъ, къалганын сыртыбызда артакъларыбызгъа жыябыз да, уябызгъа элтип, анда къотарабыз. Андан а бал болады. Адамла бал ашасала, аланы ауруганлары сау болады. Аны ючюн бизге да ыспас этедиле. Охо да, жолунга бар, ишими этмеге къой, – деп, бал чибин ишин эте башлады.

Жиян бала, сагъыш этип, дагъыда:

– Сен аны суун ичип бошасанг, ол къалай жашарыкъды? Мен да, бу жол бла озсам, аны ариу ийисинден солургъа бек суюючюме. Энди уа къалай боллукъду?– деп сорду.

Чибин анга да тапды жууап:

– Биз аны суун ичгенликге, ол жерден дагъыда ашау алып, андан да ариу ийис этерикди. Сен аны ючюн жарсыма, – деп, ишин эте къалды.

Жиян бала суугъа жетерге, аллына бир жашил макъа чыкъганды. Макъа суу иче турган ким болганын билмегенди. Кеп къараганды да, аякларын кермегенди. Сора, сейирсинип:

– Эй! Кимсе сен? Кесинг да, былай мудах нексе? Жанынга ким тийгенди? Жияп къаласа да. Аякларынг да къайдадыла? Къалай келгенсе былайгъа? – деп сорганды.

Жиян бала, элгенип, тегерегине къарап, аллында макъаны керюп, анга:

– Мен жиян балама. Бизни аякларыбыз болмайды, биз сюркелип айланабыз, – дегенди да, кесини хапарын андан ары айтханды: – Мен бери суу ичерге жорюучю жолну юсюнде бир ариу баппаханчык ёсе эди. Бал чибинме дейди, аны бир затчык суун иче турады. Анга жарсып, андан мудахма. Ол ариу гокканы суун ичип бошаса, мен не этерикме? Ол ауул кетерикди да, – деп, жиян бала жияп къалганды.

Мақъа, жилянны къатына жууукъ келип:

– Узакъдамыды ол сен айтхан баппаханчыкъ? Барайыкъ да, анга урушайыкъ. Сёз ючюн, мен суусуз кёп тураллыкъ туйюлме, – деп, макъачыкъ суудан чыкъгъанды.

Жилян сюркелип, макъа да чынгап, алайгъа жетгендиле. Къарасала, бал чибинчик ол гоккадан учуп кетип, бир башха гокканы сууун иче тура. Ала кёп сакълагъандыла, чибинчик экинчи ол гокканы къатына келмегенди.

Сора бир уллу мюйюзлю моргъул къамыжакъ келип, баям, баппаханны

тубюнден тамырын кемирирге деп, къаза башлагъанды. Жилян бала къоркъутургъа излегенди, алай а ол андан къоркъмагъанды. Сора макъа, секирип, алайгъа жетип, къамыжакъны бир аягы бла тюртгенди. Къамыжакъчыкъ, жыгъылып, аякъ юсюне туралмай кёп кюрешгенди. Артда уа кеси жолуна кетгенди.

Шуёхла аны къоруулагъанларын кёргенде, баппаханчыкъ бютюнда бек жашнагъанды. Макъа бла жилян а, анга къууана, жолларына кетгендиле.

*Мамайланы Зухра,
къарачай жазыучу*

КЕЛИГИЗ, БИР КЮЛЕЙИК

Атасы бла анасы, жашчыкъларыны туугъан кюнюне хазырлана:

– Азамат, не суйгенинги бир айт-айт, – дейдиле.

Азамат, желкесин къашый келип, сора, бармакъчыкъларын бюге:

– Биринчи саугъагъыз тайчыкъ болсун, экинчи – пистолет. Ючюнчю уа... – бир кесек сагъыш этип, – юч кюн къол-бет жуумай турургъа! – дейди.

Юйлерини аллында шинтигде сагъышлы олтуруп тургъан Муратны кёрюп, Салих:

– Не олтураса? – деп сорду. – Кесинг да не мудахса?

– Олтур, – деди Мурат нёгерине. Салих олтургъанлай а: – Ангылаймыса, Салих, ким эсе да бу шинтикни эрттенли бояп кетгенди, – деп къошду.

Анасы, эрттенликде жашын уята:

– Ахмат, теркирек тур! Не заманга бет-къол жууаса, тизгин жыяса, бир зат къабаргъа керек. Школгъа кеч къаласа! – деп, юсюне сюеледи.

Ахмат а, бир жанына бурула:

– Быллай бир къайгъы этерча, не барды? Школну эшиклери сау кюн ачылып тура ушайдыла да, – дейди.

АКЪ УЛАКЪ БЛА КЕК УЛАКЪ

Эки улакъ – арбазда,
Ананы къатларында
Солуп, ышныр этелле,
Бир-бирде сермешелле.

Бир кюн акъчыкъ шиш турду,
Эгиз нёгерин урду.
Нёгерчиги терк ауду,
Кеси мюйюзсюз къалды.

Къаны кетип барады,
Сыннган жери жарады.
Арбазда айланады,
Анасына барады.

Кек улагъ' а, махтанып,
Бютюнда ёхтем болуп,
Кенг арбазда турады,
Сабийлени къуады.

Ана эследи акъны,
Къатына жууукъ барды.
Тутду сютлю желинин,
Бёлмеди аз да эсин

Мюйюзю сыннганына,
Ол ансыз къалгъанына.
Улакъчыкъ мудах эди,
Жаныбыз ауруй эди.

Атам, чыгып, жем берди:
– Энди тюйюшме! – деди. –
Тюйюшсенг, мен аш бермем,
Тас болсанг да, излемем!

Къылыкъсызла болгъансыз,
Асыры бек озгъансыз,
Энди мен сизни кечмем,
Алгъынча, ариу кёрмем.

Мюйюзле сындырсагъыз,
Жарашып турмасагъыз,
Быргъыдан суу бошламам:
«Ачмысыз?» – деп да сормам... –

Ол кюнден башлап, ала –
Ол эгиз улакъчыкъла,
Сермешиуню къойдула,
Шуёхчукъла болдула!

Ахметланы Хажу-Къасым,
Кёнденлен эл.

Сур. Бадзиева Амалияныды,
Нальчик, 3-чю школ.

Сур. Текуланы Фатиманыды,
Нальчик, 1-чи гимназия.

БИЗГЕ КЕЛГЕН КЪАГЪЫТЛАДАН

АКЪБОЛАТЛАНЫ МУХТАР

Мени ыннам Акъболатланы Бийгъа бла аны эгечи Ханий айтханнга кѳре, аланы жангыз къарындашлары къурулушчу Мухтар, Уллу Ата журт уруш башланьргъа бир неча кюн къалып, Акътопракъдан аскерге кетген эди. Уруш башланып, жашланы Ростовда тюшюргендиле. Анда Мухтар сауутла чыгъаргъан заводда ишлѳп тургъанды, Калач деген шахарда сапѳр усталыкъгъа да юйреннгенди. 66-чы сапѳр батальонда урушха биринчи кере Орѳл шахарны тийрелеринде киргенди.

Артда, 315-чи батальонда тасхачы болуп, Хорламгъа дери уруш этгенди.

Аны Къызыл жұлдузну, Уллу Ата журт урушну II даражалы орденлери бла, «За отвагу» (эки кере), «За оборону Киева», «За боевые заслуги», «За взятие Вены», «За взятие Будапешта», «За освобождение Праги», «За победу над Германией», знак «Отличный минѳр» деген эм башха майдалла бла саугъалагъандыла.

Мухтар, Сталин къол салып, оналты махтау къагъыт алгъанды. Ол Россейде, Украинада, Австрияда, Румынияда, Чехословакияда уруш этгенди.

Мухтарны жашы Акъболатланы Рашад былай айтады: «Урушда хар атлам да жигитликге санала эди. Атам а аллай миллион атлам этгенди. Уруш эте, Кавказдан Европаны ортасына дери баргъанды...»

Мухтар урушдан 1946 жылда Къазахстаннга келип, анда юйюрюн «Мерке» совхозда тапханды, анда бригадир болуп ишлѳп тургъанды. Сюрпонден къайтхандан сора уа, Хушто-Сырт элни къураугъа кѳп кючюн, къарыуун салгъанды, партком, къурулуш бригаданы таматасы болуп да ишлегенди, сегиз сабий ѳсдюргенди.

Солдат къан тѳполген, фашистле ѳлтюрген нѳгерлерине, тиширыулагъа, сабийлегѳ жиягъан, ма аллай жолла эдилѳ Акъболатланы Мухтарча жигитлени Хорламгъа элтген жоллары.

*Хутуйланы Исса,
Хушто-Сырт эл.*

*Сур. Забакъланы Лейляныды,
Огъары Малкъар*

*Сур. Чаналаны Аминатныды,
Огъары Малкъар*

МЕНИ ЖИГИТ АППАМ

Мени къарт аппам Хуртуланы Къайсынны жашы Ачабал Чегем ауузунда Кёкташда туугъанды, анда ёсгенди. Уруш аллы жыллада анда «Будённый» атлы колхозда жылкычы болуп тургъанды. Уллу Ата журт уруш башланганлай, Ачабал кеси ыразылыгы бла ары кетип, 610-чу дивизиягъа тюшюп, Волга тийрелеринде уруш этгенди, Сталинградны, Украинаны, Белоруссияны азатлаугъа къатышханды. Анда Хатынь деген элни койген адамларына жиягъанды.

Бир кере немецли снайпер ийген окъ къарт аппамы жан хуржунунда партсигаргъа тийип, анда тохтагъанды. 1943 жылда уа аппам, ауур жаралы болуп, Барнаулда госпитальда иги кесекни жатханды. Ызы бла аны, уруш этерге жарамазлыгын айтып, юйюне жибергендиле. Майдалларыны, орденлерини ичинде, атам айтханнга кёре, къарт аппам Уллу Ата журт урушну 2-чи даражалы орденин бла «Жигитлик ючюн» деген майдалын артыкъ сыйлы кёргенди.

1944 жылда къарт аппам миллети бла Къазахстаннга кёчюрюлгенди. «1945 жылда 9-чу майда уруш бизни хорламыбыз бла бошалгъанын билгенде, аны бөтинде къууанч бла жияу бир бирлерин алыша эдиле», – деп эстередиле кёргенле.

Сюргюнде къарт аппам Джамбул областьда «Мерке» колхозда кладовщик болуп тургъанды. Ата журтубузгъа къайтханда уа, «Родина» атлы колхозда ишлегенди. Къарт ыннам Жансюйланы Зурият бла бирге ала алты къыз ёсдюргендиле. Республикада Верховный Советни депутаты болуп да тургъанды. Урушну юсюнден а къарт аппам туудукъларына: «Жерде жаханым деген бар эсе, мен анда болгъанма», – деучю эди. Ол Хатыньда кёрген ачы затла, тюсюне кирип, аны жукъусун кёп кере бёлгендиле.

Ма аллай тынчылыксыз жашау бергенди къадар мени аппама – хушто-сыртчы таулу киши Хуртуланы Ачабалгъа.

Дуня ариуду. Кёк – чууакъ, кюн тийип элибизге. Ол алай боллукъ тийюл эди, мени къарт аппамча, эсде жашап тургъан адамла болмасала.

*Папашланы Эльдар,
Хушто-Сырт эл.*

*Сур. Занибекланы Альбинаныды,
Огъары Малкъар.*

*Сур. Байсолтанланы Рамилниди,
Нальчик, 18-чи школ.*

ХАЛКЪ АЙТЫУЛАДАН

КЪОЛГЪА БАРДЫМ, КЪОЛУМ СЫНДЫ

Къолгъа бардым, къолум сыңды,

Бузгъа бардым, бутум сыңды,

– Ай буз, ай буз, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Мени кюн да эритмез эди.

– Ай кюн, ай кюн, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Мени булут да жапмаз эди.

– Ай булут, ай булут, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Мени жауун да чачмаз эди.

– Ай жауун, ай жауун, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Мени сууларымы жер да жутмаз эди.

– Ай жер, ай жер, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Чыкъгъан кырдыгымы къозулу къой да ашамаз эди.

– Ай къой, ай къой, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Къозуму къонакъгъа да соймаз эдиле.

– Ай къонакъ, ай къонакъ, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Къанкыгъа баууму чычхан да ашамаз эди,

– Ай чычхан, ай чычхан, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен кючлю болсам,

Мени киштик да тутмаз эди.

– Ай киштик, ай киштик, сен неден да кючлюмюсе?

– Мен айхай да кючлюме,

Темир таракъ тишлиме,

Къангалы юйню ачама,

Къаймакъ алып къачама,

Бийле бла ашайма,

Бийчеле бла жашайма!

Къайры барсам, ары барып,
 Мөн тохтасам, тохтап къалып,
 Барды аллай нѳгерим –
 Биргеме жорюгеним.
 Кюннге барсам – артымда,
 Артха келсем – аллымда,
 Къачсам, ызымдан келир,
 Кирлик юююмю билир.
 Къууама да – жеталмайма,
 Жете келип, туталмайма.
 Не барама, не барама,
 Мен аны бир озалмайма.
 Биле эсенг, айт атын
 Хар кимде болгъан затны.

(внелу)

(немл)

Башы къызыл таракълай,
 Къуйругъу да – оракълай,
 Бизден алгъа болур да,
 Тангдан алгъа туур да,
 Сора, къонуп буруугъа,
 Белги берир турургъа.

(къытай, адыр, адыр)

Таудан тюшюп, жатады,
 Жерге жабыу атады,
 Тюшон кибик, кѳк чарсы,
 Желде кетеди къачып.
 Кѳзюме уа кирмейди,
 Ариу конню суймейди.
 Аны чынгыл тыймайды,
 Киши бирге жыймайды.
 Къанатлары – къонгурла,
 Айланыр суу бойнунда.
 Жюннге ушайды кеси,
 Алай жокъду иеси.
 Къызым юзметл эталмайды,
 Къолуна да алапмайды.

ЭЛБЕРЛЕ

Андан жѳнгил жорюген
 Жокъду жерни башында
 Къанатлары кѳрюнмей,
 Бѳх сюеди учаргъа,
 Бирде – бичен чачады,
 Бирде эшик ачады,
 Тѳпсетеди поллени,
 Айланса конлюмлени.
 Чѳгетде уа, чѳгетде
 Шууулдатыр терекле.
 Билаллыкъмыса атын
 Ол сейир учхун затны?

(жел)

«Гитче болуп саугъасы,
 Уллуду, – деп, – къаугъасы!» –
 Анга айып этедиле,
 Алай нартох берѳдиле,
 Башха мирзеу болса да.
 Тююлдю ол осал а!

(таукъ)

Мусукаланы С.

(халкъ жомакъ)

Эртте-эртте бир киши бла бир къатын жашагъандыла. Ала асыры жарлыдан, мал-миюк болуп да жангыз бир тауукълары болгъанды. Ол тауукъ бек огъурсуз эди: аглына келгенни буруну бла сермеп, артындан келгеннге табанны жетдирип, халкъны жанындан тойдургъанды. Сора бир кюн элни таматасы ол тауукъну къоратыргъа деп буйрукъ бергенди.

Къарт бла къатын, ол жангыз тауукъдан да айырылып, къуру тыпыргъа къарап къалыргъа къоркъгъандан, тауукъну гёзеннге бегитип, тышындан къадау салгъандыла. Ол заманда элге тынчлыкъ келгенди.

Аз-кёп эсе да, бир бёлек заман ётеди да, тауукъ къартны эсине тюшеди.

– Бийче, – дейди ол, – тауукъ не эте тура эсе да, кел, бир къарайыкы!

Гёзенчикни эшигин ачып къарасала, аллайгъа къарасынла: ичи гаккыдан тыкъ-тыкъма!

Къарт бла амма къууанч тыпырлы болуп, тауукъ тапхан гаккыланы арбагъа жоуклеп, ёпозлени жегип, кёслери да минип, базаргъа тебирегендиле. Тюз да ала атланыргъа, гаккыла тырс-тырс деп, жарылып башлагъандыла. «Бу неди?» – деп къарасала, гаккыланы ичлеринден онг жанына – адакъачыкъла, сол жанына – тауукъчукъла чыгып бара. Бир гаккыны ичинден а къаз чыгъады да, аллы айланган жанына секире-

КЕРТИ ЁТЮРЮК

ди. Къарт да, абын-сюрюн эте, аны ызындан атылады.

Къазны сюрюп, къарт, жаны къолунда болса, ийип къояр болумгъа жетип, бир жерге келсе, къазын биреу тутуп, анга ындыр басдыра тура эди.

Будайны иеси къартха къазын да къайтарады, эки машок будай да бёредди. Къарт, будай машокланы къазгъа жоуклеп, бай болдум деп, кёрпесленип, юйюне къайтады. Къаздан будай машокланы тюшюрсе, къазны сыртын жауур ашап тура.

Къарт сагъышлы болуп тургъанлай, биреу анга:

– Къозну сыкъ да, жауун жакъ къазынгы жаууруна, – деп юйрөтеди.

Айхай да, жарлы нек жарлы бола эди, къоз тереклери болсала! Кирмеген юйю къалмагъанлай, къоз излеп айлана барып, къарт бир къарт къатыннга тюбейди.

– Амма, къазымы жарасын багъаргъа манга бир кесек къоз тапмазмы эдинг? – деп сорады киши.

– Мен сабий заманда атам Хиңдиден (Индия) къозла келтирген эди да, биз аланы ашай туруп, бири ундурукъ тюбюне тёнгеренген эди. Бир къарайым, – дейди къатын.

Къарт, къозну алып, келтирип, къазны сыртына жагъып, тынчаяды. Ол ишге бир ай ётер-ётмез къазны отларгъа жиберген жерине келсе, къазны сыртына бир мазаллы къоз терек битип тура эди.

Къаз суу ызында хансчыкъла отлай айланган заманда, къойчула бла сабийле, къозланы тюшюрёбиз дей да, терекни башына ташланы, агъачланы, топуракъ гыртланы шуулдата, ала да бутакъланы, булчукъланы араларына бегине, терекни башы жап-жашил ханс болады да къалады. Къарт, терекни башына ёрлеп, ол жерни сюрюп, арпа, будай себеди, харбыз урлукъла да ата

ды. Малчыла уа ёгюзлени, кьойланы, кьозуланы кютедиле.

Бир кюн биреулен ол сабаңдан бир харбызны алып, кесеме дегенлей, бичагы харбызны ичине тюшөди. Иеси аны излейди – тапмайды. Бери айланып кьараса, боюнунда да бир эмен таягы бла биреулен келе.

– Ой, кьарындаш, бу харбызны ичинде не этесе?

– Бичагым бери тюшгенди да, аны излей турама.

– О, бош кыйналаса! Ма жыл кёзюнден озду мени кьой сюрююм мын-

да тас болгъанлы. Табалмай, тюнпюпюп кьойгъанма. Сен а бичакъ излейсе!

Бичакъны иеси, ол сёзлени ушатмай, кьойчуну кьулакъ жанына жетдирди. Кьойчу да аны эмен таягы бла сермеди. Ала алай эте тургъан заманда харбыз тёнгереди да, жерге тюшюп, эки жарылды. Аны ичинден бир кьоянчык чартлап чыгып, кьачама дегенлей, ауузундан бир кьагытчык тюшюрдю. «Бу айтылгъанла бары да ёппе-ёпюрюкдюле», – деп жазылып эди ол кьагытчыкьда.

Хасанланы Матгерий жарашдыргъанды.
«Илячин» №3-4, 2010 ж.

АНА ТИЛИМ – ЖАНЫМ-ТИНИМ

ФРАЗЕОЛОГИЯ СЁЗ ТУТУШЛА

Халкьны ётпюр сёзлерин
Назмулагъа тизейик,
Анда ахшы затлагъа
Юлполе келтирейик.

Назму тизген кьыйынды
Бирге келген сёзладен,
«Сёз тутуш» деп айтылды
Ол сёзлеге эрттеден.

«Суу суратлай», – дейдиле
Ариу кьызны атына,
«Тауукъ тырнау», – дейдиле,
Эрши жазсанг, хатынга.

«Шемшер кьашыкъ», – дейдиле
Ариу халлы адамгъа.
Бир кечгинлик бермейле
Халкь сёзюнде аманнга.

«Ауузу кьоян тутар», – деп
Махтанчакъгъа айтылды.
«Кьолун артха тутхан» а
Гудучугъа саналды.

«Кьысыр сюрюю», – дейдиле
Тюшге дери жатханнга.
«Калак итлей», – дейдиле
Бизде хауле адамгъа.

Жарашьуланы Заинаф,
филология илмуланы кандидаты

Айтадыла жигитге:
«Тартып, темир юзген», – деп,
Быллай тутуш сёз бизде
Айтып болмаз кибик кёп.

Была: «Мыйыгы болгъан»,
«Кёкден жулдуз сермеген»,
«Учхан кьушдан тюк алгъан» –
Ётпорлеге этилген.

Сёз тутушну хар бири
Ахшыланы сёзюдю.
Ана типни скойгеннге
Кюн жарытхан кюзюдю.

Аталаны сыйлайыкъ,
Сёзлерине кьарайыкъ,
Игилерин сайлайыкъ,
Ызларындан барайыкъ.

Акьылбалыкъ болгъанда,
Жаш адамны мыйысы
Сайлар ата-бабадан
Кьалгъан сёзю сыйлысын.

Сёз тутушла, айтыула –
Нарт сёзлеге нёгерле.
Иги болур жашауда,
Аланы кёп билгеннге.

БИЗДЕ ЁСГЕН ДАРМАН ХАНСЛА

Сабийле, кѣп тюрлю хансланы дарманлыклары болгъанын эртте бизни ата-бабаларыбыз да билгендиле, аланы хайырлана да келгендиле. Табийгъатда ол битимлеге артыкъ да сакъ болургъа керекди. Сиз да таныгъыз аланы.

Сабыр оту, ёмюр от (орусча: алоэ)

Сабыр оту Африкада, Индияда, Орта Азияда ёседи. Бизде уа – юйде. Аны бизни ёмюрге деру 356-323 жыл алгъа окъуна хайырлангандыла. Ол адамны тыш, ич жараларын, кюйгенни иш да, ирин этдирмей, терк сау этеди. Аны кесекле тийгенле, ёпкелери, солуулары кыйнагъанла хайырланадыла.

Шаптал (орусча: абрикос)

Шаптал Къытайдан келгенди. Аны къатдырып да ашайдыла. Къанлары аз болгъанла, аш орунлары иги ишлемегенле, жюреклери, бюйреклери ауругъанла шапталны кѣп ашаргъа керекдиле дейдиле докторла. Бютюнда сабийле – шаптал аланы ёсгенлерине, саулыклары иги болуруна жарайды.

Кийиз чапыракъ, тухум (орусча: алтей)

Кийиз чапыракъ бизде Чегем, Холам-Бызынгы, Басхан ауузда, Май, Прохладный районлада тубейди. Аны эрттегили греклиле да хайырлангандыла. Ол тамагъы, ёпкелери (сууукъ кирип) ауругъаннга, кесекле тийгеннге, жарагъа, чапыргъаннга да жарайды. Кийиз чапыракъны бла къаз жауну къатышдырып, санлары ауругъанла аны скортедиле.

Мырды ханс (орусча: аир болотный)

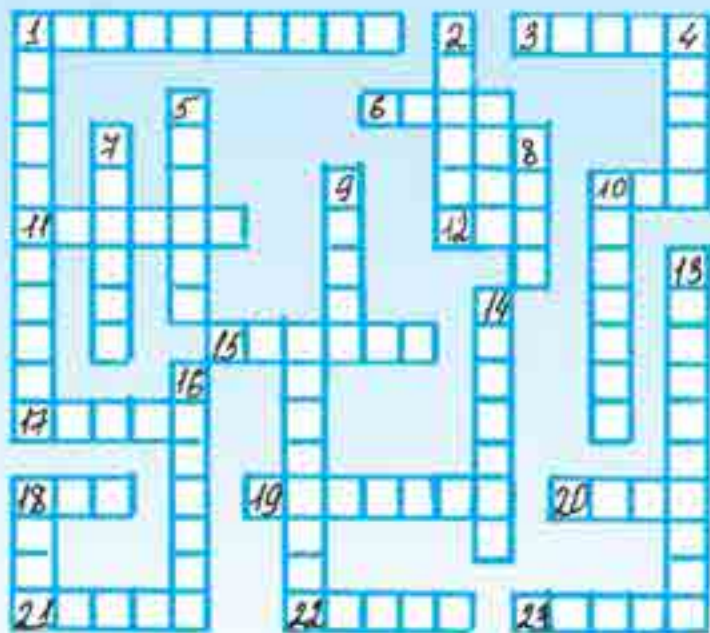
Мырды ханс бизде Май, Прохладный эм Элбрус районлада тубейди. Ол заранлы микробланы ёлтюреди. Чингизханнаны аскерчилери 13-чю ёмюрге окъуна аны тамырларын биргелерине жюрютюп, аурумаз кюн, ичер сууларына аладан атхандыла. Аш орунлары, чегилери кыйнагъанла, ёткюп ауругъанла, бюйреклеринде, къууукларында таш болгъанла, ёпкелерине сууукъ тийгенле да хайырланадыла бу хансны.

Таш кертме (орусча: айва)

Таш кертме бизде бахчалада ёседи. Бу кѣгет къанны тохтатыргъа, аурууну сынтыл этерге, заранлы микробланы ёлтюрюрге жарайды. Муну баурлары ауругъанла, къан тюрюгенле, къанлары аз болгъанла хайырланадыла, къайнатып, аны сууу бла тамаклары чайкъайдыла, кѣзлерин жууадыла. Ол суу кюйген жарагъа да жарайды.

Жансуйланы Владимир.

Солдан оңгога: 1. Сабий оюн. 3. Ол хауада тоше да, кетюрюле да биледи. 6. Къыш акъ болса да, аны бек сууукъ заманына былай да айтадыла. 10. Жылны акъ заманы. 11. Эски таулу кийим. 12. Ол къышда жауады. 15. Женгиз жылы кийим. 17. Къышны бек къаты заманы. 18. Башына къырау къакъгъан адам. 19. Ала бла таудан учадыла. 20. Ынналары жылы жаулукълары. 21. Бек сууукъга былай да айтадыла. 22. Къыш аякъ кийим. 23. Муну жонден этедиле, аллай къалпакъла, уюкъла да боладыла.

Башындан энишге: 1. Бораны келгенин алдан билген къанатлы. 2. Ол хансха, чыпынга да къонады. 4. Терезеде къыш этген оюн. 5. Эрттегили таулу кишиле жюрютген кийим. 7. Къыш келсе, жайлыкъдан малланы ары кечюредиле. 8. Баш кийим. 9. Къышны келгенине артыкъ къууангъан къанатлы. 10. Сууукъ болуу. 13. Къыш кете башлагъан кезиу. 14. Быллай къумурсха жайда учханлыкъга, анга ушагъан кийим да кийгендиле таулула къышда. 16. Жаз ишлегенни ююнден ол къыш да кетмейди.

КЪЫШ СЕЗБЕР

«Нюр» журналны муну аллында номеринде басмалангъан сёзберни жууаглары:

Мен – Алтууланы Алина,
Кереме тоз да жанымча
Атамы тууган жерин –
Огыры Малкыар элин!

ТАНЫШАЙЫКЪ

Мен Алтууланы Амирме,
Малкыар жаштадан бириме –
Ата журтун чексиз сүйгөн,
Аны тарых жолун билген.

Ежемесячный литературно-художественный журнал для детей «НКОР» («Свет») № 10 – 2015 г.

Выходит в январе 1962 года
На багдарыктык тили

Учурдагы: Газыт КТР то тогуш в массовых коммуникациях – жеткен, Общественная организация «Свет» павлодарской КТР».

Главный редактор С.МУСУКАЕВА

Редакция: Л. ЖАКЕЛОВА
Л. ДЖАНГУРАТОВА
Р. БОУТАЕВА
М. ТАБАКСОВИЧ
Э. ШАБАЕВА

Художественный редактор М. ОРАКОВА

Рис. М. Ораковой

Свидетельство о регистрации ПИ № ТУ07 - 00102 от 24.12.2014г.
Управление Федеральной службы по интеллектуальной собственности и инновационной деятельности при КТР

Получено в печать 16.11.2015 г.
Выход в свет 30.11.2015 г.
Формат 60 x 90 1/8
Бумага мелованная
Геркулесовая литературная журнальная рубричная
Печать офсетная
Усл. кр.-стр. 8
Усл. сет. л. 2
Уч.-изд. л. 2,7
Тираж 1500 экз.
Цена 170
Нарезка 73908
В розницу – цена свободная

Адрес редакции: 160000, г.Павлодар, ул. Ленина, 6.
Тел.: 42-37-27; 42-14-19.
Адрес издателя: 160000 г.Павлодар, пр.Ленина, 3.

Осуществляет ООО «Тетраграф» г.Павлодар, ул. Ленина, 13